

Klosterkyrkan

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2015-10-21

Max Laserna
Byggnadsantikvarie

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Klosterkyrkan i Lund

S:t Peters Klosters församling, Torna kontrakt, Lunds stift,
Lund socken, Klosterkyrkan 5, Lunds kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Under medeltiden var Lund nordens kyrkliga och kulturella centrum och Danmarks andliga huvudstad. Som mest fanns tjugo kyrkor, fem kloster och två kyrkliga sjukvårdsinrättningar i eller i direkt anslutning till stadskärnan. Ett av dessa kloster var S:t Peters, ett nunnekloster som vid 1100-talets mitt uppfördes invid stadsvallen just innanför stadens västra infart. Anläggningens ursprungliga romanska klosterkyrka ersattes under 1300-talet av den nuvarande gotiska kyrkobyggnaden. Klostret kom genom donationer och testamenten att bli mycket välbeställt och ägde mot slutet av medeltiden utöver gårdar i Lund, Malmö, Trelleborg och Landskrona inte mindre än 210 gårdar på den skånska landsbygden. Förvaltningen av klostrets jordinnehav låg under den så kallade Priorgården, vilken var belägen strax norr om klosteranläggningen.

I och med reformationen (1536 i Danmark) försvagades kyrkans makt och därmed även Lunds politiska inflytande. Övergången till en protestantisk statskyrka medförde även att Lunds katolska kyrkoanläggningar i stor utsträckning revs. S:t Peters kloster undkom dock rivning och överläts istället genom förläning i danska frälseläkters ägo under förbehåll att hålla klostret i stånd för de kvarvarande systrarna. 1560 överflyttades dessutom nunnorna från Bogsjö benediktinerkloster till systerklostret i Lund, men endast ett tjugotal år senare upphörde klostret att fungera då inga nunnor längre fanns kvar. Klosterbyggnaderna blev därmed överflödiga medan Klosterkyrkan, som länge även fungerat som församlingskyrka, fortsatte att brukas som sådan. 1606 fanns klosterbyggnaderna ännu kvar, om än påtagligt förfallna, vilket beläggs av att Christian IV då lät adelsmannen Tage Krabbe (ej att förväxla med den mer kände Tyge Krabbe som vissa källor uppger) ta taktegel från S:t Peters kloster till återuppbyggandet av det eldhärjade Övedskloster för att sedan riva de hus som kvarstod av klostret. Ett syneprotokoll från 1613 nämner att resterna av ett långt stenhus ännu finns kvar, sannolikt den norra klosterlängan, medan en karta från 1667 visar att klosterbyggnaderna då var helt rivna.

Priorgården förvärvades 1664 av biskop Peter Vinstrup och brukades därefter under Värpinge gård, senare Trolleberg, som biskopen redan ägde. Priorgården kom då istället att benämnas S:t Peters klosters säteri och senare Klostergården. Vid storskiftet 1785 utflyttades Klostergården till Dynesvången strax söder om staden och har på så vis gett upphov till namnet på den stadsdel som där uppfördes under 1960-talet.

Industrialismens intåg under 1800-talets andra hälft ledde till att det Lund som Esaias Tegner i början av seklet kallat "en akademisk bondby" utvecklades i snabb takt.

Den nya tidens innovationer gjorde stora avtryck i stadsbilden, och då inte minst i Klosterkyrkans absoluta närhet. 1856 invigdes första etappen av södra stambanan mellan Malmö och Lund. Året därpå påbörjades uppförandet av ett stationshus med banhall samt godsmagasin i Lund, och 1859 stod stationsbyggnaderna klara. Järnvägens dragning, strax öster om Klosterkyrkan, gjorde att kyrkan skars av från stadskärnan och att Bantorget övertog rollen som naturlig knutpunkt vid stadens västra in- och utfart. Den mark Bantorget, precis som Gasverket som grundades 1863, tog i anspråk var delar av S:t Peters klosters prästelycka, även kallad Klosterlyckan, som sedan 1630 tjänat som löningsjord för prästen. Även i väster tillkom spårtrafik 1901 då Bjarredsbanan anlades, med ändstationen Lunds Västra belägen drygt hundra meter väster om kyrkan.

Klosterkyrkans närmiljö präglas än idag starkt av 1800-talets förändringar och den expansion av innerstaden som då påbörjades. Banvallen och Bantorget i öster, stationsområdet i nordöst och i söder Gasverkets gamla områden med industri- och bostadsbebyggelse från sent 1800-tal, Tekniska Verkens kontorsbyggnad från 1931 samt flerfamiljshus från 1980-talet. I väster har det gamla stationsområdet för Lund Västra ersatts av Hans Westmans tingshusbyggnad från 1957–58 med tillbyggnad från 1975–76. På priorgårdens ursprungliga plats norr om nuvarande kyrkogården återfinns idag Klosters småskolas två byggnader. Det östra skolhuset uppfördes 1859–60 med hjälp av donationer från grevinnan Wachtmeister på Trolleberg, då klosterförsamlingen hade behov av ytterligare en skola utöver den som redan fanns i Värpinge. Det västra skolhuset tillkom 1903.

Flygfoto över Klosterkyrkan taget 2014. Till vänster syns stationshuset och bortom kyrkan banvallen och Bantorget. Foto: Pär-Martin Hedberg.

Kyrkobyggnaden

Det tidigaste belägget för S:t Peters klostrets existens är ett dokument från 1164 som bär klostrets sigill. Själva grundandet lär ha skett ett par decennier tidigare på initiativ av ärkebiskop Eskil, som gjort sig känd för eftervärlden som grundare av ett flertal kloster i både Danmark och Sverige vid denna tidpunkt. Vissa källor hävdar att klostret ursprungligen benämndes S:ta Maria kloster, medan andra menar att det officiella namnet var *Monasterium sanctae Mariac et sancti Petri Lundis*, det vill säga S:ta Maria och S:t Peters kloster i Lund. Då det var Lunds enda nunnekloster har det i folkmun även kallats enbart Nunneklostret, och den tillhörande socknen för Nunne sogn. Andra använda namn har varit Alla systrars kloster eller Vår Frus kloster. Man vet inte med säkerhet vilken orden klostret ursprungligen tillhört, men den vanligen förekommande teorin gör gällande att klostret från början tillhört benediktinerna och varit underställt Allhelgonaklostret i Lund. Vid 1300-talets mitt tillhörde det enligt vissa källor Premonstratensorden medan det i slutet av 1400-talet med säkerhet var ett benediktinerkloster.

I den fyråriga klosteranläggningen med korsgång utgjordes ursprungligen den södra delen av en romansk stenkyrka med långhus, kor och halvrund absid. Någon gång under 1300-talet, forskningen är oense om när, revs den romanska kyrkan och istället uppfördes en gotisk tegelkyrka, till stora delar ståendes på den tidigare kyrkans grundmurar. Ett sandstensblock från den romanska kyrkan som finns inmurad i den nuvarande kyrkans vapenhus har orneringar liknande de på en sten i Lunds domkyrkas nordöstra kapell. Detta skulle enligt bland andra professor Otto Rydbeck kunna tyda på att den romanska klosterkyrkan byggts av stenmästaren Regnerus som var Domkyrkans andra arkitekt. Anledningen till att den första kyrkan revs är okänd. Platsbrist har historiskt sett varit en vanlig förklaring, men då den nuvarande kyrkan inte är nämnvärt större än den ursprungliga, även om den är anlagd i ytterkant på den romanska grunden och därmed är något bredare, förefaller inte detta vara svaret på frågan.

Möjligen uppfördes den nya kyrkan med strävpelare i söder och valvslaget långhus redan från början, men det finns också tecken på att detta kan vara tillägg från ett senare skede under 1300- eller 1400-talet, exempelvis det faktum att murarnas fogar är lika fint strukna ovan valven som i det nuvarande kyrkorummet. Även spår i norrsidans takfris efter strävpelare som endast skulle ha murats i förband upp emot takfoten skulle enligt vissa teorier tyda på att behovet av dessa uppstått till följd av en senare valvslagning. Å andra sidan tycks forskningen vara överens om att den del av klostrets korsgång som fanns i anslutning till kyrkan och som åtminstone där var byggd i två våningar var samtida med kyrkan. Spåren i den norra takfrisen skulle därmed istället kunna härledas till strävbågar som ingick i korsgångskonstruktionen, och en ursprunglig valvslagning av kyrkan framstå som mer trolig.

Att vapenhuset i söder inte är ursprungligt vet man med större säkerhet, men någon mer exakt tidsangivelse än att det är medeltida har inte kunnat fastställas. Tornet anses vara uppfört under perioden 1500–1550, eller möjligen något tidigare. Det är byggt ovanpå klostrets korsgång som på så vis delvis finns bevarat och inbyggt i tornet. Den lilla tillbyggnaden på tornets östra sida behandlas inte i äldre beskrivningar och

arkivmaterial men har sannolikt tillkommit efter eller i samband med att korsgången avvecklats. Innan tornet anlades hade kyrkan en fristående klockstapel, enligt vissa uppgifter placerad sydväst om kyrkan och enligt andra inne på klostergården, som tillkommit vid slutet av 1200-talet då kyrkan fick sin första klocka. Klockan används fortfarande och är en av landets äldsta.

Som tidigare nämnts medförde reformationen att klostret avvecklades, även om nunnorna fanns kvar och verkade på platsen ända till sent 1500-tal, varpå kyrkan övergick till att endast brukas som församlingskyrka. Vid mitten av 1600-talet var kyrkan mycket medtagen till följd av de dansk-svenska krigen. 1653 iståndsattes kyrkan emellertid genom Fredrik III:s försorg.

Den tidigaste bevarade beskrivningen av Klosterkyrkan utfördes 4 april 1664. Av denna framgår att kyrkan från grunden var murad i mursten, det vill säga tegel, med torn i nordväst med två klockor. Taken var täckta med tegel och hade takrännor av bly. Det förfallna vapenhuset var täckt med taktegel och saknade loft. Invändigt var kyrkan i sin helhet valvslagen och hade nio fönster, åtta i söder och ett i väst ovan den stora nunneläktaren. Den sistnämnda hade en funktion under den tid då kyrkan fungerade som både klosterkyrka och församlingskyrka, där nunnorna vid gudstjänst satt avskilda på läktaren som de nådde direkt via klostergången, med församlingen, *profanum vulgus*, under sig. Läktaren bars upp av valv, vilket spår av arkadbågar i långhuset än idag vittnar om, som i kyrkans mittlinje vilade på tre kolonner. Att Skåne i och med freden i Roskilde sex år tidigare numera var svenskt tycks inte ha gjort något större avtryck då Fredrik II:s bibel fortfarande låg på altaret.

I början av 1700-talet läggs taket om. Nunneläktaren rivs 1810 och 1835 putsas kyrkan utvändigt. 1842 genomförs större reparationsarbeten, dessutom huggs den invändiga putsen ner. Sannolikt får kyrkan här även nya fönster, C. G. Brunius, arkitekt vid Domkyrkan i Lund bland mycket annat, beskriver 1850 i sin *Skånes konsthistoria för medeltiden*, att kyrkan ”nyligen fått prydliga fönsterbågar af jern med passande rosverk och en del målade rutor ”.

1894 restaurerades kyrkan av arkitekt Henrik Sjöström, som året innan uppfört ett flertal uppmättningsritningar. Av dessa framgår bland annat att kyrkorummet då endast hade sydporten som ingång. Tornet hade sin ingång i öster, och förbindelse till kyrkan fanns endast på vindsplanet. Kyrkorummet värmdes upp av två höga järnkaminer. Vid restaureringen knäckades kyrkans utvändiga puts bort och tegelfasaderna reparerades och murades till stora delar om. Vapenhuset, som tidigare hade låga yttermurar och ett brant pulpettak, fick sitt nuvarande utseende med trappgavel. Invändigt tillkom orgelläktare i väster, då med uppgång via en rak trappa från tornet. Altaret var vid denna tid placerat längre ut i kyrkorummet och koravslutningen fungerade som sakristia bakom ett avgränsande träskrank som nu byttes ut mot ett i nygotisk stil. Långhusets golv belades med gult tegel i gångarna medan kordelen fick cementmosaikplattor. Några år senare, 1899, utförde Sjöström ritningar till två fönster i västgavelns nedre parti.

Klosterkyrkan fotograferad från söder innan Henrik Sjöströms restaurering 1894 då putsen knackades ner. Notera det lilla och enkla vapenhuset samt den ännu inte uppvuxna lindarkad.

Under åren 1925–28 skedde den största omdaning av kyrkan sedan medeltiden. Arbetena inleddes med omfattande arkeologiska utgrävningar under ledning av Bengt Engström, vid vilka bland annat den romanska kyrkans grundmurar och ett flertal medeltida gravar, såväl i som utanför kyrkan, påträffades.

Byggnadsarbetena leddes av professor Martin Olsson som assisterades av arkitekterna Kurt von Schmalense och Sven Ahlbom. På kyrkans norra sida uppfördes en tillbyggnad för sakristia, skrudkammare och konfirmandrum samt underliggande pannrum. I tornets nedervåning valvslogs den östra delen liksom den västra som härrör från korsgången. Tillbyggnaden anslöts till kyrkan via de igenmurade öppningar som frilagts i och med putsnedknackningen 1894. I den södra väggen öppnades dessutom ett äldre fönster upp.

Invändigt lades nytt golv av kalksten i kyrkorummet. Ny bänkinredning, korstolar och läktarbröstningar tillkom. Under orgelläktaren anordnades ett dopkapell som smyckades med muralmålningar av konstnären Olle Hjortzberg. Vidare upptäcktes att altaret ursprungligen varit placerat längre österut, varför det nya altaret nu placerades på denna plats. Dessutom återfanns i golvet en romansk altarskiva i kalksten, vilken inkorporerades i det nya altaret. Kragstenar till valven liksom predikstolen konserverades och kyrkfönstren försågs med nytt glas. Väggarna fogades och lagades och teglet gavs en huggen ytbehandling. I övrigt anordnades bland annat värme-, vatten- och avloppsledningar samt elektrisk installation.

1971–72 utfördes en invändig renovering under ledning av arkitekt Torsten Leon-Nilsson. Redan vid arbetena på 1920-talet, och sannolikt även på 1890-talet, hade sprickbildningar i valven konstaterats, dock utan större åtgärder. Nu förstärktes konstruktionen med dragstänger av rostfritt stål varpå valven putsades om. Golvet i kyrkorummet lades om och vissa nivåer jämnades ut, exempelvis fick det upphöjda korpartiet samma golvnivå som långhuset. Sedan golvbytet på 1920-talet hade placeringen för de tre kolonner som burit nunneläktaren varit markerade, vilka nu försvann. Bänkkvarteren modifierades och dörrarna togs bort. Läktaren fick en ny trappa norr om dopkapellet, där även Hjortzbergs muralmålningar konserverades. I vapenhuset nygjordes ytterporten och en glasad innerdörr av ek tillkom. Fram till 1967 var församlingens pastorexpedition inrymd i det nuvarande väntrummet som vid restaureringen fick sitt nuvarande utseende samt anslutande toalettutrymme.

En omfattande takrenovering där bland annat långhustaket lades om och taklaget sanerades från äkta hussvamp genomfördes år 2000. Två år senare sotskadades interiören till följd av en brand, vilket bland annat skapade behov av de invändiga restaurerings- och konserveringsarbeten som genomfördes 2007. Året efter införskaffades ett mobilt altare, vilket medförde att altarringen och korbänken i norr togs bort. 2009 fick bänkarna ny klädsel, liksom ett antal lösa stolar i koret, vilka hämtats från Petersgårdens kyrka.

Exteriör

Den nuvarande kyrkobyggnaden består av långhus med tresidigt kor, vapenhus i söder, sidoställt torn i nordväst, samt i anslutning till detta och långhusets norra vägg en långa tillbyggnader.

Den gotiska tegelkyrkan står till största del på den föregående klosterkyrkans grundmurar av natursten och har en meterhög stensockel i varierande material och utförande. Tillbyggnaderna i norr har grund- och källarmur i betong, med sockel i natursten. Tegelmurarna är murade i rött handslaget tegel, till största del i munkförband, och är uppförda som så kallade skalmurar, med ett inre och yttre skal med mellanliggande fyllningsmaterial. Fasadteglet har kompletterats vid åtminstone två tillfällen, vid restaureringarna i slutet av 1800-talet samt på 1920-talet.

Långhusets sadeltak är klätt med enkupigt tegel, troligen från 1920-talets restaurering. I väst och öst avslutas långhuset med trappstegsgavlar med spetsbågiga och runda blindingar. Mitt på västväggen finns ett större spetsbågigt fönster samt två underliggande mindre lansettfönster. Strax ovanför sockeln är fasaden mönstermurad i ett band med svartbrända tegelstenar som bildar romber.

Södra fasaden indelas av sex strävpelare och mellan dessa bryts murverket upp av högt placerade spetsbågiga fönster med bågar av plattjärn och blyspröjsat glas. I höjd med fönstrens underkant löper en kappgesims av slätthuggen profilerad kalksten längs hela fasaden. Strävpelarna har dessutom en gesims av samma typ högre upp. Under fönstret längst i väst sitter ett mindre stickbågigt fönster medan det under övriga finns

mönstermurningar i svart tegel. Fasaden avslutas med en ornerad fris i formtegel under takfoten, vilken kragar ut i två språng med ett övre rakt tegelband och ett undre i rundat hålkälstegel. Stora delar av fasaden är bevuxen med vildvin.

Mellan den andra och tredje strävpelaren från väster finns istället för fönster ett vapenhus med mönstermurad trappstegsgavel och spetsbågig portal som utgör kyrkans huvudentré. Kyrkporten består av en kopparbeklädd pardörr med lunettformat överljus av gjutjärn med tre- och fyrpass- samt spetsbågeformer.

Kyrkans östra fasad, med den tresidiga koravslutningen, har lika utformade fönster som i södra fasaden. Dessa lär dock ha nytillverkats vid renoveringen på 1970-talet och är således cirka 130 år yngre än västfasadens fönster. Även takfrisen i formtegel går igen, men här med överliggande sågtandsskift. Under det nordligaste av de tre fönstren finns en gravsten från tidigt 1800-tal inmurad.

Kyrkans västra gavel.

Långhusets norra sida saknar strävpelare och fönster och domineras istället av de senare tillkomna tillbyggnaderna inklusive tornet. Takfoten kragar ut i fem språng och under utkragningen löper ett sågtandsskift. De båda tillbyggnaderna från 1920-talet har likt den övriga kyrkobyggnaden rött handslaget tegel murat i munkförband. Den östra, som bland annat inrymmer sakristia, är uppförd i två våningar plus källare med tegelklätt sadeltak. I öster finns en rundbågig kopparklädd port samt en smal rundbågig fönsterglugg som utgör ljusinsläpp i sakristians bönenisch. Norra fasaden har ett gavelröste vars övre del är murat i fiskbensmönster och nedtill avslutas med sågtandsskift som bryts upp av ett rundfönster. I markplan finns ett större rundbågigt fönster. I sakristians västra fasad finns nedgången till källaren samt en liknande fönsterglugg som i östra fasaden. Strax innanför den sistnämnda ansluter nästa tillbyggnad, i en våning med kopparplåtsavtäckt pulpettak inrymmandes skrudkammare och vaktmästeri. Fasaden bryts upp av fyra rundbågiga fönster lika sakristians. I väster ansluter den tillbyggnad av tornet vars tillkomst är oklar.

Klosterkyrkans norra fasad avslutas med kyrktornet som står i liv med västgaveln och når ungefär samma höjd som långhusetsnock. Tornet har tegelklätt sadeltak och kröns av två trappstegsgavlar med vardera tre spetsbågiga blinderingar varav de i mitten är försedda med luckor. Gavelröstena avgränsas nedåt med sågtandsskift, som i öst- och västfasaderna övergår i en svagt utkragad takfot i två språng. I höjd med klockvånin-

gen är fasaderna dekorerade med varsin långsmal rundbågig blindering som innefattar två spetsbågiga blinderingar i vilkas övre del mindre stickbågiga ljudöppningarna i sin tur är placerade. På tornets västra fasad finns under blinderingarna en utkragning i två språng som närmare långhuset minskar för att sedan helt försvinna. Under utkragningen syns en igenmurad rundbågig öppning.

Tornets norra fasad blir tack vare den tillbyggnad som tidigare nämnts bredare i sin lägre del. Tillbyggnaden ansluter genom ett relativt brant tegelklätt pulpettak till tornet någon dryg meter under blinderingarna, vilket även torde kunna utgöra en ungefärlig nocknivå för den två våningar höga klostergången. I markplan finns i tillbyggnaden en kopparklädd port med spetsbågig omfattning i formtegel. Väster om denna, i själva tornet och då även den ursprungliga delen av korsgången, finns en blindering med samma omfattning där en gravsten murats in. Ovan omfattningarna finns i tornet en igenmurad stickbågig öppning och i tillbyggnaden en långsmal fönsterglugg. En liknande glugg finns någon meter under klockvåningens blinderingar.

Interiör

Kyrkans huvudentré utgörs av vapenhuset på långhusets södra sida, vars planform genom nischer i väster och öster får en korsformad karaktär. Golvet är belagt med rödgrå kalksten och en meterhög naturstenssockel, delvis bestående av återanvänd sten från den romanska kyrkan, löper runt rummet. Ovan sockeln är väggarna murade i rött handslaget tegel i varierande förband. Rummet är valvslaget med ett vitputsat spetsbåigt tunnvalv. I den norra väggen, som utgörs av kyrkans södra långhusvägg, leder en spetsbågig perspektivportal med mönstermurad omfattning in i kyrkorummet.

Kyrkorummet består av långhus med integrerat tresidigt kor indelat i fem travéer – fyra kryssvalv samt ett sexkappigt valv över koret. Samtliga valv är vitkalkade och vilar på konsoler som utgörs av olikformade stenkaptäl från den romanska kyrkan. Golvet är förutom i bänkkvarter och dopkapell belagt med samma rödgrå kalksten som i vapenhuset. Väggarnas nedre del, upp till en dryg meter, är murade av natursten och ovan detta i rött handslaget tegel i munkförband. Teglet har en särpräglad behuggning som härrör från restaureringen på 1920-talet.

Mittgången omges av öppna bänkkvarter med golv i vitlaserad ek. Kvarteren bryts upp av gångar till vapenhus och sakristia. Vid den södra väggen, mellan fjärde och femte travéen, återfinns Jacob Krembergs predikstol från omkring år 1600. Till predikstolen hör en samtida dörr och en trappa som tillkom på 1920-talet. Den överhängande baldakinen är daterad till 1725. I trappans förlängning, öster om dörren, finns en korbänk med tre sittplatser. Det tresidiga korets sydöstra vägg har två stickbågiga nischer. I den nordöstra väggen finns istället en spetsbågig nisch och därtill en inmurad romansk gravhäll. Ytterligare tre äldre gravhällar, om än ej romanska, ligger i korets golv, samt en fjärde i mittgången. Kyrkans huvudaltare står längst i öster på ett fundament med två låga trappsteg. Mellan altaret och den östra korbänken finns ett fundament i natursten avtäckat med betong som lär markera altarplatsen i den romanska kyrkan.

Kyrkorummet sett åt öster. Mellan valvsäcklarna i den mittersta valvtravén på norrväggen syns den så kallade Priorissans läktare.

I norra väggen, ovan en indragen stickbågig öppning till sakristian, finns den så kallade Priorissans läktare. Denna består av en läktarbarriär placerad i en stor spetsbågig nisch med segmentformig öppning in mot den norra tillbyggnadens andra våning. Läktarbarriären tillkom vid 1920-talet, medan muröppningen sannolikt är ursprunglig från kyrkans uppförande. Namnet kommer sig av att man enligt vissa teorier menar att klostrets överhuvud, priorissan, hade sin plats här under gudstjänsten. Andra teorier gör gällande att den kan ha varit avsedd för cantrix, den nunna som utövade växelsång med nunnekören. I norra väggens västra del syns också spår av de valv som bar upp den tidigare nunneläktaren. Dessutom finns här hål efter läktarens bjälklag och, precis som i övriga väggar, bomhål. Högt upp i den andra travéen från väster finns en rektangulär nisch med en petrusskulptur. I nästa travé åt vänster leder en stickbågig öppning med en gråmålad enkeldörr in till tornet.

Orgelläktaren i väster, som tillkom på 1920-talet, upptar långhusets fulla bredd och vilar i framkant på två kannelerade träkolonner. Mittpartiet är framskjutande och bryts upp av ett senare tillkommet ryggpositiv till nuvarande orgeln. Barriären är fältindelad och polykromt bemålad i grått, blått, vitt samt en gulaktig kulör. Under orgelläktaren finns ett tegelmurat och välvt dopkapell som uppfördes samtidigt som läktaren. Kapellet har muralmålningar av Olle Hjortzberg som bland annat framställer Jesus välsignelse av barnen samt hur Jesus döps av Johannes Döparen. I dopkappellets södra vägg finns en städskrubba där rester av en tegeltrappa som kan ha lett till nunneläktaren är synliga. Den nuvarande trappuppgången till läktaren är inbyggd i kapellets norra vägg.

Kyrkorummets spetsbågiga fönster har omfattningar i spetsigt profilerat och rundat formtegel. Långhuset fick innerbågar på 1950-talet och korfönstren ett decennium senare. Åtminstone de i koret ritades av Torsten Leon-Nilsson. Ovan sydportalen finns ett mindre igenmurat spetsbågigt fönster, medan de tre fönstren i väst som är synliga från utsidan interiört döljs av dopkapellet samt pipverket till orgeln.

I tornets bottenvåning och dess tillbyggnad finns två sammanhängande små kryssvalv. Det västra är medeltida och ingick tidigare i klosteranläggningens korsgång medan det östra är en kopia av föregående från 1920-talets restaurering. I tornets andra våning uppvisar murverket spår av tidigare valvslagningar och klostrets korsgång. Från tillbyggnaden nås orgelläktaren via en liten dörr. Tredje våningen, som är öppen upp i nock, utgör klockvåning. Här hänger kyrkans två klockor i en klockbock av ek. En

plåtskodd dörr leder in till kyrkvinden, vars fint murade väggar med åsstrukna fogar enligt vissa konsthistoriker skulle indikera att kyrkan initialt inte varit valvslagen. Takkonstruktionen består av såväl äldre återanvända ekbjälkar, med inhuggna markeringar och uttag, som nyare bjälkar i furu. År 2000 utfördes dendrokronologiska och vedanatommiska underökningar på en av de äldre stickbjälkarna, som kunde dateras till omkring 1712. Dessutom gjordes upptäckten att virket kom från samma bestånd som takstolsvirket i Bonderups kyrka, där liknande undersökningar genomförts ungefär samtidigt. På vinden förvaras även äldre taktegel och medeltida formtegel, samt inventarier som ljusstakar, träkapitäl, klockkläppar och äldre dörrar och skrank.

Öster om tornets tillbyggnad ansluter tillbyggnaderna från 1920-talet, där den första delen utgör väntrum med WC. Därefter följer skrudkammaren med pentry, som även fungerar som vaktmästeri, samt sakristian, som har helboaserade väggar samt i öster en bönenisch med muralmåleri av Hjortzberg. På sakristians ovanvåning finns ett trävälvt rum som bland annat fungerar som konfirmand- och samtalsrum. Vid den södra väggen står ett enkelt altare ovan vilket ett större krucifix i ek hänger. Öster om krucifixet finns en öppning till kyrkorummet och Priorissans läktare.

Orgelläktaren i väster från 1920, och kapellet från samma år med målningar av Olle Hjortzberg.

Inredning och inventarier

Kyrkans *huvudaltare* består av ett murat blockaltare från 1920-talet på vilket den romanska altarskiva av svart kalksten som återfanns i golvet vid 1920-talets restaurering vilar. Den cirka 8 cm tjocka skivan är grovt huggen och består av en och samma stenhäll, dock spräckt i tre delar. Altarets framsida och gavlar är putsade och bemålade med ett grått rutnätsmönster på röd botten. På framsidan finns muralmålningar av Olle Hjortzberg i form av symboler som verktyg, djur, fiskar och vindruvsrankor samt ett centralt placerats kors och inskriptionen INRI.

I kyrkorummet finns även ett *mobilt altare*, vanligen placerat strax framför huvudaltaret. Detta införskaffades 2008 och består av en grå kalkstensskiva på ett rödmålat, enkelt utformat underrede i trä med hjul.

Altaruppsatsen är en triptyk, det vill säga ett tredelat altarskåp, av snidat och målat lindträ. Corpus (mittpartiet) skildrar madonnan med barnet flankerad av två heliga biskopar med stav och bok. Flyglarna framställer kvinnliga helgon med svärd respektive kalk som har tolkats som S:ta Barbara och S:ta Katarina. Flyglarnas baksidor har bemålningar föreställande en helig biskop hållandes en stav och en kyrkmodell samt en mansfigur i röd dräkt hållandes pilar. På predellan, den plattform på vilken altarskåpet vilar, framställs Veronikas svetteduk, hållen av två änglar.

Altarskåpet inköptes 1931 från en tysk auktionsfirma och har daterats till 1480 av en professor Clemens, vilken också härleder den till en grupp helgonskåp från Tübingen.

Altaruppsatsen tillkom kyrkan 1931 och är daterad till sent 1400-tal eller tidigt 1500-tal.

Andra konsthistoriker menar att den är tillverkad i trakterna kring Köln vid 1500-talets början.

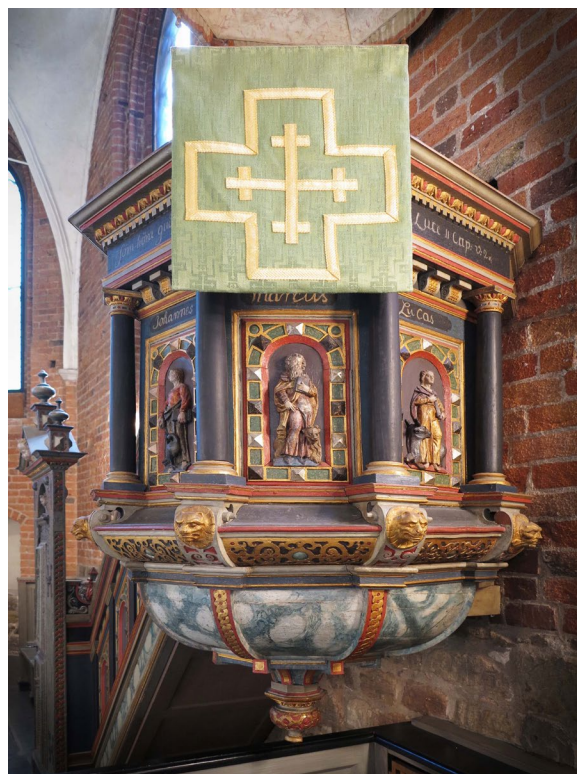
Bänkinredningen tillkom vid restaureringen 1925–28 och bestod ursprungligen av slutna bänkkvarter. 1971–72 togs emellertid dörrarna bort och bänkarna modifierades. 2007 vidgades psalmbokshållarna för att rymma den nya psalmboken. De rektangulära bänkgavlarna har rödbrunt marmorerade fält på grålaserad bakgrund och en svartmålad profilerad överliggare. Kvarteren avslutas mot kor och gångar till sakristia samt vapenhus med barriärer vars marmorering går i blått. Bänkarnas klädsel från 2009 ansluter till denna kulör.

Korbänken vid den södra väggen, som även den härrör från 1920-talets restaurering, är sammanbyggd med predikstolens trappuppgång och ritad av Martin Olsson. Bänkens höga ryggstöd och gavlar är gråmålade med marmorerade fält i blått och grått och står på svartmålade tassar. Tre skålade sittplatser avdelas med snidade armstöd. En motsvarande bänk, fast med fem sittplatser, stod tidigare längs korets norra sida men har avlägsnats på senare år till förmån för ett antal fristående stolar.

Predikstolen i målat trä utgörs av en firsidig vägghängd korg med de fyra evangelisterna i varsitt fält, ståendes i rundbågar. Fälten åtskiljs av korintiska kolonner. Understycket är marmorerat och dekorerat med lister i rött och förgyllning. Överstycket har förkroppade lister och en inskrift som löper runt korgen. I korgens insida sitter fyra delar av en äldre predikstol, vilka sannolikt härrör från kyrkans första predikstol som tillkom runt 1540 som en följd av reformationen. Till predikstolen hör en marmorerad och rikt dekorerad dörr, genom vilken man når trappan som tillverkades 1928. Predikstolen och dörren anses av flera konsthistoriker vara ett mycket tidigt verk av bildhuggaren Jakob Kremberg, från omkring år 1600.

Baldakinen över predikstolen bär Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas initialer och lär ha skänkts till kyrkan 1765. Den är polykromt bemålad i bland annat rött, grönt, svart, blått och guld och rikt dekorerad med änglaansikten, girlander samt blad- och blomverk. Sidorna kröns av sköldar med kungakronor.

Dopfunten är tillverkad i brons vid mitten av 1800-talet och har en åttasidig fot som pryds av trepass samt ett åttkantigt skaft men enkel spegeldekor och vulst på mitten. Även cuppan är oktagonalt och bär bladdekor samt tre- och fyrpass. Till dopfunten används en dopskål i mässing

Predikstolen anses vara ett tidigt verk av bildhuggaren Jakob Kremberg, från omkring år 1600.

från 1920-talet. Dopfunten står i koret, mellan högaltaret, det mobila altaret och korbänken.

Orgeln tillverkades 1959 av Marcussen & Son och har 27 stämmor samt pedal. Orgelfasaden är av ljus ek med stående bronserade och förgyllda pipor i sju fack. Därtill utåtstående trumpeter. Läktarbarriären bryts upp av ett ryggpositiv, där orgelfasadens fem mittersta fack repeteras i mindre skala.

De båda *kyrkklockorna* av malm hänger i tornets klockvåning. Kyrkans storklocka är tillverkad vid slutet av 1200-talet eller möjligen under tidigt 1300-tal och är därmed en av landets äldsta klockor som ännu är i bruk. Dekoren består av ett spiralornament med fyra grenar samt ett dubbelkors. Därtill finns ett gjutarmärke som lär vara tillverkat med hjälp av grova vaxtrådar, en ovanlig metod. Kyrkans lillklocka göts 1906 och är dekorerad med en bård av bladornamentik och spetsbågar samt inskription.

Det *väggfasta altaret* i sakristians bönenisch är murat, putsat och avfärgat i en rödrosa kulör, med en centralt placerad muralmålning förställande en fisk och en treudd. Sockel och skiva är av polerad röd ortocerkalksten. I bönenischen finns även väggfast och infälld piscina (utslagsvask) och dricksfontän, båda med skål i polerad röd ortocerkalksten. Altare, piscina och dricksfontän är tillverkade 1928. För muralmåleriet, precis som i övriga bönenischen, står Olle Hjortzberg.

Ljuskronorna i malm som hänger i kyrkans mittgång är tillverkade 1609 respektive 1670.

Kyrkogård

För medeltida kyrkor i städer är det idag högst ovanligt att kyrkogården bevarats, än mindre att den alltjämt används. I Lund är Klosterkyrkans kyrkogård den äldsta begravningsplatsen som ännu brukas i anslutning till den gamla kyrkan.

De arkeologiska utgrävningar som utfördes i början av 1920-talet tyder på att gravplatserna under medeltiden varit placerade inne i kyrkan eller i dess absoluta närhet, i det så kallade "heliga takdroppet". En kyrkogård i egentlig mening tycks inte ha etablerats förrän vid tiden kring reformationen, och lokaliserades då söder om kyrkan. En karta från 1667 visar att kyrkogården då sträckte sig nästan lika långt söderut som idag och även till mitten av koret i öster, där ingången till kyrkogården var belägen. I väster låg gränsen i liv med kyrkans gavel.

Kring sekelskiftet 1800 började kyrkogårdar av sanitetsskäl anläggas utanför städerna. I Lund valdes ett område norr om staden, i anslutning till en gammal lertåkt, för den 1816 invigda Norra kyrkogården. Samtidigt drogs Klosterkyrkans församling, vars medlemmar utgjordes av landsortsbefolkningen strax väster om staden, med dålig ekonomi. Vålbärgade stadsbor som inte önskade få sin sista vila på en "leråker" och även andra utsocknes gavs därför möjlighet att köpa gravrätter på Klosterkyrkans kyrkogård, vilket snart ledde till ett behov av utvidgning. Området direkt norr

Kyrkogårdens norra del.

om kyrkan, den gamla klostergården som numera fungerade som beteshage för klockaregården, ansågs lämpligast för ändamålet och 1836 invigdes den nya delen av kyrkogården. Iordningställandet medförde att de spår av klosteranläggningen som fanns bevarade under jord permanent avlägsnades.

Redan 1880 genomfördes nya expansioner, med ytterligare ett kvarter i norr samt ett långsträckt kvarter i väster vars utbredning motsvarar den gamla stadsvallen. Två år senare omlades den södra delen, där den mest påtagliga innovationen var en ny entré i axel med kyrkans vapenhus och där emellan en bred mittgång flankerad av två rader med lindar. Även i början av 1900-talet fanns diskussioner om utvidgningar, men eftersom lämplig mark i anslutning till kyrkogården saknades beslutades istället att upphöra med indelningen efter gårdstillhörighet för att stävja platsbristen.

Under 1900-talet har vid ett flertal tillfällen, framförallt på 20-, 40- och 60-talen, renoverings- och omformningsarbeten genomförts på kyrkogården. Arbetena har främst rört markbeläggning, de omgivande murarna samt entréernas utformning. 1933 tillkom brunnen vid kyrkans västgavel. Gällande vegetationen skedde en av de mest iögonfallande förändringarna på 1920-talet då de tidigare ligusterhäckarna ersattes av tuja och buxbom och lindallén beskars till arkadform.

Dagens kyrkogård inramas av murar och häckar. Sett från sydost ligger kyrkogården och kyrkan på en höjd, och murarna tar upp den nivåskillnad som i väster och norr

successivt avtar. Murarna är till största del uppförda i rött tegel avtäckt med skiffer, medan delar av östra och norra sidan är kallmurade med gråsten. Innanför murarna står häckar av buxbom, bok, hagtorn och spirea. Entréer med grindar finns i söder, väster och öster. I norr finns en ingång utan grind av mer informell karaktär.

Den södra delen av kyrkogården domineras av mittaxeln mellan kyrkogårdens och kyrkans huvudentréer och dess lindarkad. De räta gångarna är belagda med olika typer av marksten samt singel och de djupa gravplatserna i dubbla rader är i största utsträckning täckta med grått grus eller singel. Gravvårdarna i granit följer en relativt enhetlig och reserverad skala.

Kyrkogårdens västra kvarter påminner om södra delen, med strukturerade rätvinkliga och djupa gravplatser. Norr om kyrkan präglas istället kyrkogården av en större variationsrikedom. Gravmonumenten uppvisar en stor divergens gällande material, utformning och storlek, och gravplatserna, som delvis nås via påtagligt smala gångar, har oregelbunden storlek och utbredning.

Genomgående för hela kyrkogården är de lågt klippta buxbomshäckar, troligen av samma sort, som ramar in gravplatserna. Utöver det har många gravplatser någon typ av städsegrön växtlighet i form av klippta eller friväxande buskar. Flera yngre gravplatser med aktiva gravrätter har dessutom rabattplanteringar med stenram, buskar och perenner. På den södra delen kompletteras lindarkaden av ett fåtal solitära lövträd som magnolia, prydnadsapel och ytterligare ett par lindar. I norr dominerar istället barrträd som idegran, tuja och ädelcypress, vilka kompletteras av ett mindre antal lövträd som hängbjörk och järnek samt av dvärgträd som sälg och eukalyptusvide.

På kyrkogården är en rad personer med betydelse för Lunds historia begravna, såsom framstående kyrkoherdar, forskare, vetenskaps- och industrimän. Mest omtalad är kanske ändå cirkusdirektören John Madigans grav. Madigan, som var styvfar till den än mer beryktade lindansösen Elvira Madigan, är gravvården till trots inte gravsatt i Lund, utan i Gävle där han 1897 omkom i sviterna efter en eldsvåda.

Byggnader på kyrkogården

På kyrkogården finns inga byggnader utöver kyrkan. En redskapsbod med lockpanel och papptak direkt norr om kyrkogården uppfördes 1983 och ersatte då en äldre bod.

Kulturhistorisk karaktärisering för Klosterkyrkan i Lund

S:t Peters klosterkyrka uppfördes på 1300-talet och är förutom Domkyrkan den enda medeltida kyrkan i Lund som överlevde reformationens rivningsvåg. Klosterkyrkan

är dessutom näst Domkyrkan stadens äldsta byggnad och därtill den sista lämningen ovan jord av den klosteranläggning som utgjorde Lunds enda nunnekloster, vilket anlades invid stadsvallen just innanför stadens västra infart vid 1100-talets mitt. S:t Peters kloster var en stor markägare, vilket satt avtryck i Lunds utveckling långt efter reformationen och klostrets avveckling. Ett exempel på detta är det på 1960-talet uppförda bostadsområdet Klostergården. Idag präglas kyrkans närmiljö starkt av de förändringar som järnvägens intåg vid mitten av 1800-talet medförde och den expansion av innerstaden som då påbörjades. Klosterkyrkan och dess kyrkogård utgör på detta vis en unik länk både till Lunds allra äldsta historia och stadens utveckling, såväl i kyrkligt och socialt som politiskt och ekonomiskt hänseende.

Ur ett konst- och arkitekturhistoriskt perspektiv anses Klosterkyrkan allmänt vara ett av landets främsta exempel på en renodlad nordeuropeisk tegelgotik. Hantverksnivån är genomgående mycket hög, inte minst gällande det medeltida mureriet som präglar kyrkan såväl exteriört som interiört. Vid en internationell jämförelse väcker Klosterkyrkan, som ett av få välbevarade objekt från tidsperioden, även byggnadsteknikhistoriskt intresse och har därtill en roll i det europeiska klosterväsendets historia.

Exteriört utmärks kyrkan av de genomgående röda tegelfasaderna samt den för de medeltida byggnadsdelarna, långhuset, koret och det sidoställda tornet, gemensamma tacknockshöjden med svagt uppskjutande trappstegsgavlar. Placeringen av 1920-talets tillbyggnader i norr utgår från den tidigare klostergången. Byggnadskropparna ansluter till den ursprungliga kyrkan gällande materialval och ett enkelt hållet fasaduttryck, samtidigt som valet av rundbågar istället för gotiska spetsbågar redovisar deras senare tillkomst.

Interiören präglas av de vitputsade valven och de röda tegelväggarna, där byggnadsarkeologiska spår i form av exempelvis tidigare valvslagningar och igenmurade fönsteröppningar bidrar till förståelsen för kyrkans historiska utveckling. Det sistnämnda gäller inte minst tornet, där delar av klostrets korsgång finns bevarade, och kyrkvinden. Utöver detta gör 1920-talets restaurering störst avtryck, där det enkla formspråket i bänkinredning och läktarbarriärer har ett sammanhållet uttryck som samtidigt underordnar sig upplevelsen av det medeltida kyrkorummet. Dopkapellet utgör tack vare dess tidstypiska muralmålnerier signerade Olle Hjortzberg den främsta tidsmarkören för 1920-talet i kyrkorummets byggnadskronologi, och framstår trots sin anspråkslösa storlek närmast som ”ett rum i rummet”.

Ett flertal av kyrkans inventarier har höga kulturhistoriska och konstnärliga värden och betydelse för upplevelsen av kyrkan samt förståelsen för dess historia. Huvudaltarets altarskiva och den gravhäll som är inmurad i korväggen härstammar från romansk tid och den tidigare klosterkyrkan. Storklockan från sent 1200- eller tidigt 1300-tal är en av landets äldsta kyrkklockor som ännu är i bruk. Såväl altarskåpet, ett nordtyskt arbete från sent 1400- eller tidigt 1500-tal, som Jakob Krembergs predikstol är högklassiga träarbeten. Den sistnämnda innehåller dessutom delar som sannolikt återanvänts från kyrkans första predikstol, vilken lär ha tillverkats endast några år efter reformationen i Danmark och således var en ovanligt tidig predikstol.

Klosterkyrkans kyrkogård är unik i det avseende att den trots att den legat innanför stadsvallen bevarats som begravningsplats. Kyrkogården var ursprungligen en begravningsplats för en landsbygdsförsamling och hade således karaktären av en sådan, med gravplatser indelade efter gårdstillhörighet. Äldre gravvårdar över stadens sociala toppskikt förmedlar historien om avvecklingen av begravningsplatser innanför stadsgränsen såväl som behoven av kyrkogårdens utvidgning, och i förlängningen om kyrkans transformation från landsorts- till stadsförsamling. I många fall finns dessutom personhistoriska värden knutna till namnet på gravstenen.

Den norra delen som tillkom på 1800-talet bevarar en för tiden typisk utformning med oregelbundna kvarter, smala gångar och ett stort antal äldre gravvårdar. Söder om kyrkan finns även 1920-talets klassicistiska stilideal representerade, med enkla, underordnade gravvårdar. Kyrkogårdens begravningsmonument uppvisar en variation av begravningsstrender gällande material, teknik och konstnärlig utformning under tvåhundra år.

Rekommendationer

- Klosterkyrkan i Lund är ur regionalt och nationellt perspektiv en unik byggnad, med en betydande roll i regionens historia och som ett av landets främsta medeltida exempel på renodlad gotisk stil. Vid en internationell jämförelse väcker Klosterkyrkan, som ett av få välbevarade objekt från tidsperioden, även byggnadsteknikhistoriskt intresse och har därtill en roll i det europeiska klosterväsendets historia. Detta bör beaktas vid alla större förändringar av kyrkan, dess inventarier och dess omgivning.
- 1920-talets ombyggnation och restaurering, med tillbyggnaderna i norr och kyrkorummets fasta inredning och konstnärliga gestaltning, sätter näst kyrkans medeltida byggnadsskede störst prägel på helhetsintrycket och utgör en viktig del i kyrkans utveckling som bör respekteras och i möjligaste utsträckning bevaras.
- Trots tidigare arkeologisk och byggnadshistorisk forskning kring Klosterkyrkans medeltida byggnadsskeden finns utrymme för fler och fördjupade undersökningar.
- Vid platsbesöket noterades påtagligt hög luftfuktighet i källaren under tillbyggnaderna i norr. Kontrollmätning och eventuella åtgärder bör vidtas för att undvika mögelangrepp eller andra fuktrelaterade skador.
- Kyrkogården bevarar i mycket hög utsträckning gestaltningsmässiga ideal från 1800-talet och 1920-talet avseende struktur, vegetation och begravningsmonumentens utformning. Detta bör beaktas vid alla större förändringar och ingrepp på kyrkogården samt i dess närmiljö.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Kyrkan och kyrkogården ingår i området för fornlämningarna Lund 33:1 (klosterplatsen) och Lund 73:1 (stadslager).

I gällande detaljplan, Detaljplan för kvarteret Häradsövdingen m fl i Lund, Lunds kommun (Västra angöringen) (laga kraft 1999-01-12) har kyrkobyggnaden bestämmelsen ”q – Kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull byggnad vars yttre form och allmänna karaktär samt värdefulla interiör vid ändring inte får förvanskas. De särdrag och värden hos bebyggelsen som angivits i bevaringsprogrammet skall särskilt beaktas.” Kyrkogården är prickmarkerad vilket medför att marken inte får bebyggas. Hela planområdet ingår i ett kulturhistoriskt och miljömässigt värdefullt område där särskild hänsyn ska tas till områdets karaktär vid utformningen av bebyggelse och mark.

Kyrkan och kyrkogården utgör en del av Riksintresse för kulturmiljö Lund [M87].

Lindarkaden utgör ett biotopskyddsområde enligt Miljöbalkens 7 kap.

Källor och litteratur

Underhållsplan för Klosterkyrkan, Lunds kyrkliga samfällighet (2010-05-31), NIRAS Sweden AB, Malmö.

Sankt Peters klosters kyrkogård i Lund – Vård- och underhållsplan 2014, Arbetskopia, Regionmuseet Kristianstad.

Engström, Bengt. *De arkeologiska undersökningarna vid Sankt Peters kloster i Lund åren 1925-1926*. Fornvännen. Lund 1927.

Svenska kyrkan, Sankt Peters klosters församling, *Klosterkyrkans historia*: <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=656989>, hämtad 2015-10-12.

Svenska kyrkan, Sankt Peters klosters församling, *Klosterkyrkans kyrkogård*: <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=656989>, hämtad 2015-10-12.

Lunds kommun, *Lunds bevaringsprogram*:

<http://bevaringsprogram.lund.se/wiki/bevaringsprogram/index.php/Huvudsida>, hämtad 2015-10-03.

Riksantikvarieämbetet, *Fornsök*: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, hämtad 2015-10-19.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2015-09-28

Fältinventering: Henrik Nilsson och Max Laserna

Kulturhistorisk karaktäristik och rekommendationer: Henrik Nilsson, efter samråd med referensgrupp utsedd av Lunds stift

Foto (där inte annat anges): Henrik Nilsson och Max Laserna

Layout: Max Laserna

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Färdigställd: 2015-10-21